
Acta synodi Harlinganae.

Anno 1610 den 5^{en} Junij het synodus nae die ordeninge binnen Harlingen in den naeme des Heeren vergadert ende beginnende, sinnen nae aenropinge des naems Goedes door ghemeene stemmen in praesidem eligeert dn. JOANNES BOGERMANNUS, dienaer der ghemeente tot Lewarden, ende in scribam JOANNES MELBOMÆUS, dienaer tot Langeweer.

Nae desen sinnen die procuratien der classen exhibeert ende ghelesen ende sinnen darmit wt den classen verscheenen naefolgende perzonen:

wt den classe van Franeker: domini PHILIPPUS DANIELIS tot Harlingen ende WATZE WATZES tot Winsum als dienaers, h. EPO JACOBS JUICKEMA tot Franeker ende JAN BROERS tot Harlingen als ouderlingen;

wt Doocumer classe: domini HILARIUS SIBRANDI in Aingium ende SIXTUS GELLII tot Marrha als dienaers; h. FRANS FRANSZ ende SIBRANT PIETERS als ouderlingen sinnen in hare procuratie ghenoemt maer niet verscheenen;

wt den classe van Lewarden: domini JOANNES BOGERMANNUS tot Lewarden

---

1) »voortsen" UU heeft »voorsten."

2) Vrij zeker is de naanteekening van den scriba eigenhandig.

3) »d'gemiente" daarvoor staat doorgehaald »d'ingesetenen."

---

ende GUALTERUS MOERLINGIUS tot Grouw als dienaers, CORNELIUS PIETERS KUICK ende DIRCK WILLEMS, beide opt Bildt als ouderlingen;

wt den classe van die Wouden: JOANNES MELBOMÆUS ende GERARDUS FOCKINGIUS tot Oosterzee als dienaers, ende HIS JASPERS tot Tzerckgaest ende ANNE PYRS tot Cortezwaech als ouderlingen, doch dese is niet verscheenen;

wt den classe van Sneeck: domini WYBRANDUS PETRAEI tot Heech ende GABRIEL DE HAES tot Hemlum als dienaers, KEIMPE ANDRIES tot Tyrns ende WYPKE HANS in Heech als ouderlingen;

wt den classe van Bolswart: domini GODEFRIDUS SOPINGIUS tot Bolswart ende WIBRANDUS HOMMIUS tot Schraert als dienaers, GLJSBERT JANS tot Bolswart ende ALLERT EPPIS tot Maccum als ouderlingen, doch dese en is niet verscheenen dan int besluyt der vergaderinge.

Ende dese alle met hare procuratien sinnen van den synodo approbeert ende goetghekent.

Soe sinnen mede in synodo verscheenen wt den collegio der E. M. heeren Staaten die E. heeren REINICUS ATZMA ende REIN WYBES ende hare commissie verthoont hebbende van den synodo met eerbiedinge ontfangen.

Desen nae sinnen die acta des verleden synodi Franequeranae heerlesen.

1. Ende is ten eersten darin voorghecomen die saeke der kercken van Molquaern. Ende diewyle darin befonden is, dat dselve noch gheen gheluckich einde erreicket heeft, so wort hyrmet den deputatis synodi belast, dat die sullen voortfaren darom te solliciteeren ende aen den commissarium, die dartoe van die E. M. heeren Staaten ghestelt is, verzoeken dat dien wille believeen zyne commissie int werck te stellen.

2. Darnae is overt besluyt opt vierde gravamen classis Franequeranae wederom ondersocht die nootwendicheyt des boekhoudens van die ghetroude ende ghedoopte perzonen ende is daarop wederom besloten, dat die classes hyrmet sullen vermaent ende belastet zin van eenen jegelicken dienaer sodanich register te eischen ende, daert duslange niet ghehouden is, te besorgen, dattet daer voortaan gheschiede ende dat dselve jaerlix in den classen sullen doorsyen worden.

3. Aengaende die armode TAMMONIS LEIRANI ende die swaricheit, die het classis van Doccum darmede heeft, die wort den classibus opt vlitigste recommandeert, dat in eenen jegelicken classe moege goede ordeninge ghemaekt worden tot stuer zyner armoede ende hulpe der swaricheit des classis van Doccum.

4. Opt besluit over het eerste gravamen classis Leoardianaen aengaende die oprichtinge collegii theologici is resolveert, dat die deputati

synodi sullen voortfaren by den heeren scholarchis ende Ghedeputeerde Staaten te versoeken ende aen te houden, dat tselve moege vercregen worden, ende opdat de saeke te meer beforderinge hebben moege, tot hare hulpe versoeken die magistraet van Franeker omme met hen hyrom te arbeiden, den E. heeren darbeneffens discretelick praesenteerende die hulpe der kerke nae haer E. believeen int beramen der ordeninge, die dartoe muchte van noden sin.

5. Aengaende dat velefoudige misbruik des Sondaegs in papegayschieten, caetzen onder die predicatien, avontspelen ende anderen ende mede ooc des houlix is wederom besloten, dat die classes een jegelik in zynen bedryve die magistraten ende grietluiden sullen ernstelik vermaenen, dat die haer ampt doen moegen int afschaffen ende weeren van desen allen, ende sovere zy tselve niet en doen, dat dan die classen den heeren Staaten sulx remonstreren ende by denselven verbeteringe deser dingen soeken sullen.

6. Opt besluit overt derde gravamen Leovardianum aengaende die lopende mispriesters ende insonderheit onder dieselvige die perzonen van h. Bouwe tot Ipcolsgae ende noch van h. Marten ende andere, die zy meer moegen weeten ende verneemen, wort deputatis synodi ooc wederom belast by den heeren Staaten dselve aen te geven ende mede te versoeken, dat dit schadelik quaet moege verhindert ende gheweert worden, ende dat hare E. M. moege believeen ernsteliken te betrachten die voortcrupinge sulker misbruicken ende daarom die voorige placcaten hyrover wtgegeven met aller ernst ter executie te stellen ende darbeneffens diengenen, die wt het landt ghetrocken zynde pensie van den viant hebben ende noch onderhout wt desen lantschappe trecken als h. Frans van Huins ende andere, dselve aff te snyden.

7. Aengaende het doen der Wederdoperen int general ende specialick het lopen harer biscoppen ende vermaneren wt die eene plaetze in die andere sowel wtlandische als inlandische darin worden die classen vermaent ende belast, dat se by hare respective magistraten sullen aenhouden, dat die placcaten hyrvan wtgegaen van hen moegen onderhouden ende int werck ghestelt worden.

8. Hyrby is ooc besloten, dat wt den naeme des synodi aen den heere van Amelant van den deputatis synodi sal gheschreven ende versocht worden, dat hem moege believeen voort te faren in beropinge eenes goeden dienaers op zin landt, ende dat zy deputati synodi darbeneffens ooc sullen versoeken by die E. M. heeren Staaten, dat dien wille believeen ooc hare neersticheit ende vermoegen hirin te doene ende aen den benoemden

heere van Amelandt mede te schryven ende van dese nodige sacke te vermanen, ende dat insonderheit die paep, die gheseit wort daer opt landt te woonen, van hem moege affghedreven worden. Ende is darby raetsam ghefonden, dat het classis van Doocum twee dienars sal believeen te committeeren omme daer te gaen ende die liefhebbers aldaer in Goedes h. worde te bedienen ende tegelik mede die missiven met haer te dragen ende aen den heere van Amelandt over te leveren, versoekende dartoe die perzone dn. JOANNIS NICOLAI ende CHRISTOPHI ZUAGEMII.

Nae noen die andere sessie.

Is voortghefaren int heerlesen ter besluiten des voorgaenden synodi Franequeranae ende is op naefolgende wyse darby ghedaen.

9. Opt besluit over het achte gravamen classis Bolsvardianaes, dat men opt point van onghedoopte te trouwen sal versoeken het advys der professoren van Leiden ende Franeker ende coetu Embdano, is in synodo overghelevert het advys coetus Emdani, maer van den academien is niet inghecomen. Ende in deliberatie ghenoomen zynde, of men op dat eenige advys coetus Emdani hyrin absolutelik soude resolveren sonder te verwachten die advysen der academien, is besloten, dat dese saeke in statu blyven sal nae die resolutien, in voorgaende synoden hyrover ghenomen, totdat die advysen van die academien overghecomen sullen zin, die alsdan metten advys coetus Embdani tegelik in allen classen sullen overghelevert worden omme vorts einteliken darin te besluiten. Ende diewyle dat bemelte advys coetus Emdani in latinsche tale inghesonden was, so is van synodo dn. HIERONYMO HOENDERBRENGA belast tselve in duitsch over te setten ende den synodo over te leveren.

10. Opt besluit overt 19 gravamen desselven classis, dat een jeder classis den deputatis synodi alle apostillen der E. M. heeren Staaten by hen berustende sullen ten handen stellen, sovere dselve die ghemeene saeken der kercken aengaen, is gheresolveert, diewyle sulx noch niet gheschiet en is, dat het die classen noch doen sullen, ende diewyle men vele van dselve by JOANNEM PETRI dienaer op Bolswarder Nieulandt verwachtende is, dat die deputati denselven sullen begroten omme hen diegheene, die by hem zin, te communicereen tot dienste der kercken.

Op particuliere voorstellingen synodi Franequeranae.

11. Opt besluit over die anderde particuliere vrage, dat die classes by hare respective overicheden in die steden ende platte landen sullen vermanen die onnodige tapperen af te schaffen ende te weeren, is besloten, dat die classes respectivelik hyrtoe wederom sullen vermaent ende ghe-lastet zin.

12. Opt besluit over het vierde particuliere poinct, dat die deputati synodi sullen by die E. M. heeren Staaten versoeken reparatie van die verfallene kerke des dorps Hemlum, is besloten, dat deputati synodi huijs wederom sullen ghelastet zin den E. M. heeren Staaten te remonstreeren, hoe dselve nu wt eener verfallenden tot eene gheheel nederghefallene ende onder voth liggende gheworden is ende darby te versoeken, dat hare E. M. wille believen sekere commissarium wt horen middel te ordoneren, die darvan moege oculare inspectie neemen, ende dat voorts moegen middelen ghefonden worden, dat dselve tot beforderinge des goedestienstes sonder versumenis moege weder opghemaekt worden.

13. Opt rapport der committeerden synodi aengaende het voorstel van eene moderatie op het concept der verbeteringe, in synodo Leovardiana besloten ende in verscheidenen synodis befesticht ende duslange voor eene oorsaeke van twist van sommigen ghehouden is, heeft het synodus omme vrede willen consenteert (doch op behaech van die E. M. heeren Staaten ende sonder becrenckinge van tgeene, dat dieselve sekeren persoenen in last ghegeven hebben in dese saeke te doene) dat die vier perzonen, die duslange door ghemeene stemmen des gantschen synodi ghecooren zin voortaen ghelick den anderen achten van den delegaten hars classis ghecooren worden, welverstaende dat in die continuatie der twye van dselve niet verandert wort. Ende wort darby ooc verclaert, dat die macht dier viere, die tot besoignie der ghemeene saeken ghecooren worden, niet en is jets te doen streckende tot praejuditie der classen ende kerkenraeden.

Desen nae is het synodus voortghetreden tot ondersoekinge der swaricheden, die wt jegeliken classe in desen synodo voorghecomen sinnen, ende ten eersten wt den classe van Franeker.

Opt eerste aengaende die jaermarckten, die op die dorpen nieus opghecomen sinnen ende noch opcomen ende op die Sondagen ghehouden worden, is besloten, dat deputati synodi aen die E. heeren Staaten sullen versoeken, dat hen wille believen of door die grietsluiden of door andere crachtige middelen sulke ongheregeltheden aff te schaffen ende te verhinderen.

Opt tweede aengaende die vacierende plaezen, dat die nae verloop van ses weken met hare proufyten in die hande der heeren moegen ghefallen zin omme ad pios usus aenghewent te worden, is besloten, dattet den classen sal vrystaen in haer plaezen darin te doen, naedattet die saeke ende die noot eischen sal, ende dat deputati synodi sullen ghelasticht zin met die heeren Ghedeputeerde Staaten of eenige committeerde van dieselve te overleggen, of die condon middelen beraemen, die tot dese saeke opt beste dienen ende die inghesetene der vacierende plaetze onwillich zynde opt meeste tot beropinge dringen muchte.

Wt den classe van die Wouden.

Aengaende die onghesonde schoelmesters in der leere, dat die moegen removeert worden, is besloten, dat die classes hyrin sullen hulpe ende deurwarder van die E. heeren Staaten versoeken.

Wt den classe van Sneeck.

Aengaende het compendium, van deputatis synodi wt die generale acten aller synoden ghetrocken, dat die in die classen moegen overghesonden worden, darin refereert sich het synodus op dier vorigen resolutien executie, hyrover ghenomen in die acten des vorganden synodi.

Wt den classe van Bolswart.

1. Aengaende die verschillen in Hollandt is door die meeste stemmen ghesloten, dat men die versochte hulpe niet sal weigeren aen die kercken van Gelderlandt, als die sullen achten goet ende nodich te wesen die vorige aenschryvinge te vernieuwen. Maer aengaende die nominatie der perzonen, die daer sullen gaen, sal in classibus ter eerster ghelegentheit gheschieden ende den deputatis synodi in hare eerste vergaderinge toeghesonden worden. Ende so die stemmen mughten coemen te steken of andersins te zeere te varieren, worden zy ghelastet darin te middelen ende met approbatie van die E. heeren Staaten die ghecommitteerde te seinden.

Maer dat ander lit deses gravaminis aengaende die verhinderinge sulker verschillen in deser provintie darin is besloten dat in jegeliken classe alle dienaers ende alsoo ooc rectores scholarum ende andere meesters der scholen die Confessie der kerken deser provintie opt nieuwe wederom sullen ondertekenen, ende dat die deputati synodi aen die E. heeren Staaten sullen versoeken, dat hare E. wille believen ditselve ooc te practizeeren in die academien by den professoren, ende ooc voorts door hare vermaningen ende mandaten aen alle classen ende darin allen dienaren te befeelen, dat sulx van eenen jegeliken, die dartoe ghehouden is, sonder weigeren moege ghedaen worden.

2. Aengaende die verhuiringe van die pastoryelanden, of die sullen gheschieden by den E. heeren Staaten, ende eenen jegeliken dienaer een seker onderhout toeghelecht worden nae die wyse van Hollandt, ende soe niet of die beropingen niet sullen gheschieden opt ghebruick ende overdrachte der volle pastoryelanden, darvan heeft het synodus het eerste point achterghestelt ende afgheslagen ende het ander als zynde in die resolutien des lantschaps ghestatueert aenghenoomen.

5. Dat gheene onghedoopte perzonen in het ampt der overicheit moegen toghelaten worden beide in die steeden ende platte landen, is besloten,

dat deputati synodi by den E. heeren Staaten ende ooc van den Hove van Vrieslant sullen versoeken ende neersteliken aenhouden, dat hare E. believe wille tzaamderhandt alle sorge te dragen, dat soedanige, daer zy sinnen, moegen wtghestelt ende voortaan niet tot schande, schimp ende spot niet alleene der waren christeliken religion maer ooc des gantschen christendoms moegen toegelaeten worden.

6. Opt seste sprekende van die botterbelesers, segenaers, besweerders, duveljagers ende dieghelike heeft het synodus besloten, dat die classes, daer se sinnen, den heeren Staaten dieselve sullen aengeven omme door behoerlike middelen ghehindert te worden.

Het synodus aenghehoort hebbende die voorlesinge des overghesetteden advys coetus Embdani heeft ten eersten D. HIERONYMO HOENDERBRENGA ghedankt voor zyne moite ende arbeit int oversetten desselven ghedaen ende darnae ooc den classi van Franeker int versoeken ende wtrichten van dese saeke ende tselve ooc tegelik mede wederom belast die andere advysen van die academien opt spoedichste te versoeken ende voorts coetui Embdano vlyteliken te dancken voor hare moite, dienste, liefde ende vrientschap, die zy den synodo ende desen onsen kerken int mededeelen hares goeden raets bewesen hebben. Ende verstaet hyrwt ooc het synodus, dat die kerken alhyr in hare resolutie over het trouwen der onghedoopter perzonen ghenoomen zeer ghesterckt zin.

Ooc is in synodo overghelevert een seker brief wt den naeme JOANNIS PETRI DUIREWOUT, dienaer des g. worts op Bolswarder Niewlandt, die wel van den synodo niet ghelesen, maer nochtans daerwt verstaen is, dat hy eenige clachten inhadde over ende tegens TAMMERUM GERARDI, dienaer ter IJst. Maer diewyle die perzonen niet tegenwoordich ghewest zin ende die tydt ooc niet toegelaeten heeft dselve voor te ropen, so is besloten, dat deputati synodi die saeke van den perzonen sullen verstaen ende dselve sovele moegelik soeken te vereenigen.

Particuliere stucken.

1. Voorghestelt zynde dat sommige plaezen ghecombineert worden sonder weten ende consent der E. heeren Staaten, darop vermaent het synodus die classes, dat die sulx verhinderen of den heeren Staaten remonstreren sullen. Dat se darbeneffens ooc sullen vlytige sorge dragen, dat het onwettelik lopen der dienaren op vacierende plazen te predigen, gheene beropinge van dieselve hebbende ende sonder consent des classis, daronder sulke plaezen ghelegen zin, niet langer moge voortgaen, maer darin onderhouden die resolutien der synoden ende die overtreders nae dieselve eernstelik straefen. Ende darby ooc ten derden die dienaers, die

op die landen hare beropinge hebbende in steeden wonen, belasten ende constringeren, dat se op hare plaetze by hore ghemeente te wonen wt die steden vertrecken moeten.

2. Ooc is den deputatis synodi in last ghegeven te versoeken, of die resolutie der E. heeren wederom michte opghericht worden, die spreekt, dat niemant op lantsdagen als volmacht of in eenige hooge of lege ampten toegelaten worde niet zynde litmaten of bekenneren der Reformeerder religie.

3. Aenghesyen voorgaende in den synodo van die Wouden besloten is, dat het oude Fundamentboek van MENNO SIMENS sal heerdrukt ende die veranderinge desselven met notulis aenghewesen worden, hetwelke doentyts toeghelecht is wt te foren Dn. D. ANTHONIDI ende D. RUDOLPHO ARTHOPÆO, so versoekt het synodus tegenwordich wederom aen die voorseide personen, dat hen wille believen met deser arbeit voort te faren, ende is besloten, dat hen sulx van den deputatis synodi sal aenghedient worden.

4. Nae desen sinnen in synodo verscheenen dn. HIERONYMUS HOENDER-BRENGA, dienaer tot Oesterlietens, ende DIRCK WILLEMSZ, ouderlinck ende burgermeester binnen Harlingen, ende rappoort ghedaen hebbende van hare ende des gantschen collegii deputatorum synodi besoignie deses affghelopen jaers. hebben pertinente rekenschap ghedaen van den ontfank ende wtgave dier penningen, die in desen afghelopen jaer in synodale saeken te costen ghedaen sinnen. Ende is in slot van rekeninge befonden het ontfank lopende ter somme van twyehondert achtien carolsgulden ses stuvers ende acht penningen, die wtgave lopende ter somme van tweehondert ende vyf carolsgulden ses stuvers acht penninge dartegen ghestelt, ende dit tegen malcander affgetrocken zynde te overtreffen ter somme van dertyen carolsgulden, die by desen committeerden synodi in vorraet blyft. Ende heeft het synodus hen bedankt van hare moite ende neersticheit, die se in hare besoignie ghedaen hebben.

5. Het synodus heeft ooc tot verlichtinge deser costen ende behulp derselven raetsaem ghefonden ende besloten, dat voortaen die committeerde synodi, die rappoort van die besoignie ende rekenschap in synodo doen moeten, ghelik den anderen delegaten der classen in synodo als membra comparerende in die plaetzen, daert synodus ghehouden wort, sullen logiert worden.

6. Desen nae sinnen in die plaetze van die twye afgaende committeerde synodi des classis Bolsvardianae wt den classe van Doocum van den delegatis desselven wederom ghenomineert ende inghestelt dn. JOANNES NICOLAI, dienaer tot Doocum, ende h. FRANS FRANSZ, ouderlinck.

Ende darnae voorts wt die respective classen als deputati ghecoren: wt den classe van Lewarden dn. BERNARDUS FULLENUS, dienaer der ghe-meente in Lewarden, ende mr. ECO ISBRANDI als ouderlinck; wt den classe van die Wouden JOANNES KLINCKHAMERUS, dienaer op die Jouwer, ende AUCO BEEKES, ouderlinck darselvest; wt den classe van Sneek JOANNES HATTEMIUS, dienaer tot Slooten, ende JOANNES MOL tot Sneek als ouderlinck; wt den classe van Bolswart PETRUS HARTENBERGIUS, dienaer tot Maccum, ende JOCHUM STEEVENS tot Bolswart als ouderlinck.

Ende naedat het synodus die E. heeren ghecommitteerde wt den collegio der heeren Staaten van hare tegenwoordicheit bedanckt heeft, is einteliken censura morum ghehouden, ende besloten zynde, dat het toecoemstige synodus binnen Doccum acht dage nae Pinxteren wederom ghehouden worden sal, alsoe dese synodale vergaderinge gheindicht ende met dancksegginge tot Godt ende bethoninge van onderlinge liefde ende vrientschap aller dienaren ende ouderlingen besloten den 6 Junij anno 1610 ende wt last des ghehelen synodi van praeside ende scriba ondertekent. Onderstont:

JOHANNES BOGERMANNUS, synodi praeses.

JOANNES MELBOMÆUS, electus synodi scriba.

Collationeert met zynen original ende darmede befonden te accorderen.

JOANNES MELBOMÆUS, ecclesiastes Langoveranus. 1)